

УДК 930.253:94(477)“1918”

О. М. РЕДЬКО*

**ГРАМОТА ГЕТЬМАНА УСІЄЇ УКРАЇНИ
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ВІД 3 СЕРПНЯ 1918 р.**

Публікується Грамота Гетьмана Усієї України Павла Скоропадського – т. зв. “заповіт-розпорядження” на випадок смерті, тяжкої хвороби та перебування поза межами держави першої особи Гетьманату. Подано короткий опис подій та характеристику унікальності історичного документа.

Ключові слова: Українська Держава; Гетьман; Грамота; унікальний документ; ЦДАВО України.

П. Скоропадський в робочому кабінеті.
ЦДАВО України, ф. 2199, оп. 2,
спр. 4, арк. 57.

Для кожного з державних утворень України, що існували в революційну добу 1917–1921 рр., першочерговим завданням було прийняття конституційних та нормативно-правових актів, які б юридично закріпили суспільний і державний устрій, порядок утворення та принципи діяльності державних органів, виборчу систему, основні права, свободи і обов’язки громадян тощо.

Про перехід влади до Павла Скоропадського та проголошення Української Держави громадськість дізналася з Грамоти до всього українського народу та законів про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р., які декларували повну державну незалежність і подальше визначення державного устрою представницьким органом – Українським сеймом¹.

* Редько Ольга Михайлівна – начальник відділу довідкового апарату Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

У державотворчому процесі Гетьманату особливе місце посідає Тимчасовий закон про Верховне Управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби та перебування поза межами держави Ясновельможного Пана Гетьмана Усієї України. Цим законом від 31 липня 1918 р. Павло Скоропадський передбачив певну процедуру переходу влади до спеціальної колегії з трьох осіб, призначених Сенатом, урядом і самим Гетьманом. Закон та похідний від нього акт – Грамота Гетьмана від 3 серпня 1918 р. – давно і добре відомі дослідникам останнього українського гетьманату, мають свою історіографію²; грамота публікувалася в наукових виданнях, розміщена на багатьох сайтах в мережі Internet³. Однак архівознавчий та джерелознавчий аспекти теми досі залишаються поза увагою науковців.

Оригінал закону з власноручними виправленнями Гетьмана зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) серед документів фонду Ради Міністрів Української Держави. Відповідно до статей 2–4 закону Гетьман своєю рукою складає грамоту у трьох примірниках, в якій визначає дві особи з членів Колегії Верховних правителів для управління державою у випадках, зазначених у назві та статті 1 закону. Три примірники грамоти Гетьман “особисто вкладає в окремі конверти за власною і перстеневою Його Ясновельможності печатками, при чому перші два примірника для схову урочисто доручаються Державному Сенату і Голові Ради Міністрів, а третій примірник передається в Київський Катедральний Собор св. Софії”⁴.

Після незначних виправлень Гетьмана 4 серпня 1918 р. закон був опублікований у газеті “Державний Вістник” як Закон про Верховне управління державою від 31 липня 1918 р.⁵ Часто закони Української Держави мали у назві визначення “тимчасовий” та набували чинності заднім числом⁶. Поява Грамоти Гетьмана Усієї України Павла Скоропадського від 3 серпня 1918 р. безпосередньо пов’язана з прийняттям зазначеного Закону і мала за мету визначити процедуру введення його у дію.

У фонді Міністерства закордонних справ Української Держави зберігається один оригінал грамоти⁷. Варто зазначити, що саме цей документ є першим за порядком примірником грамоти, про що свідчить конверт із власноручним написом Гетьмана: “Для Державного Сенату. Цей конверт з моєю грамотою, в якій заздалегідь визначаю Державного Правителя на випадок моєї смерті, або тяжкої хвороби та його заступника, Я, Гетьман Усієї України власною рукою запечатав моїми печатками і вчинив цей напис. 3-го серпня 1918 р. Гетьман Усієї України Павло Скоропадський”⁸. Конверт на звороті має п’ять сургучевих печаток, з яких чотири – з відбитком герба та напису “Українська Держава Гетьман Усієї України Павло Скоропадський”, одна (в центрі) –

Во имя Отца и Сына и Святого Духа³
 Я, Гетьман Всеї України, на підставі
 ст 2-4 і її тимчасового закону від 5го
 цього серпня про Верховне управління Держави,
 на випадок мож. смерті або
 тижескої хвороби, через яку я не маю
 змоги правити Державою персонально
 зазначаю зї свого боку виного
 Верховним Правителем Пана
 Петра Яковлевича Фараменка,
 а як що він помре, то жено за-
 дужає або складе свої обовязки,
 то на його місце виного Вер-
 ховним Правителем Пана
 Сергя Керемановича Завадского.
 Аминь

Ця власноручна грамота дано
 в столиці Держави Української
 місті Києві року від Р.Х. 1918го
 Серпня дня 3го

Гетьман Всеї України та військо
 козацько-курмацько

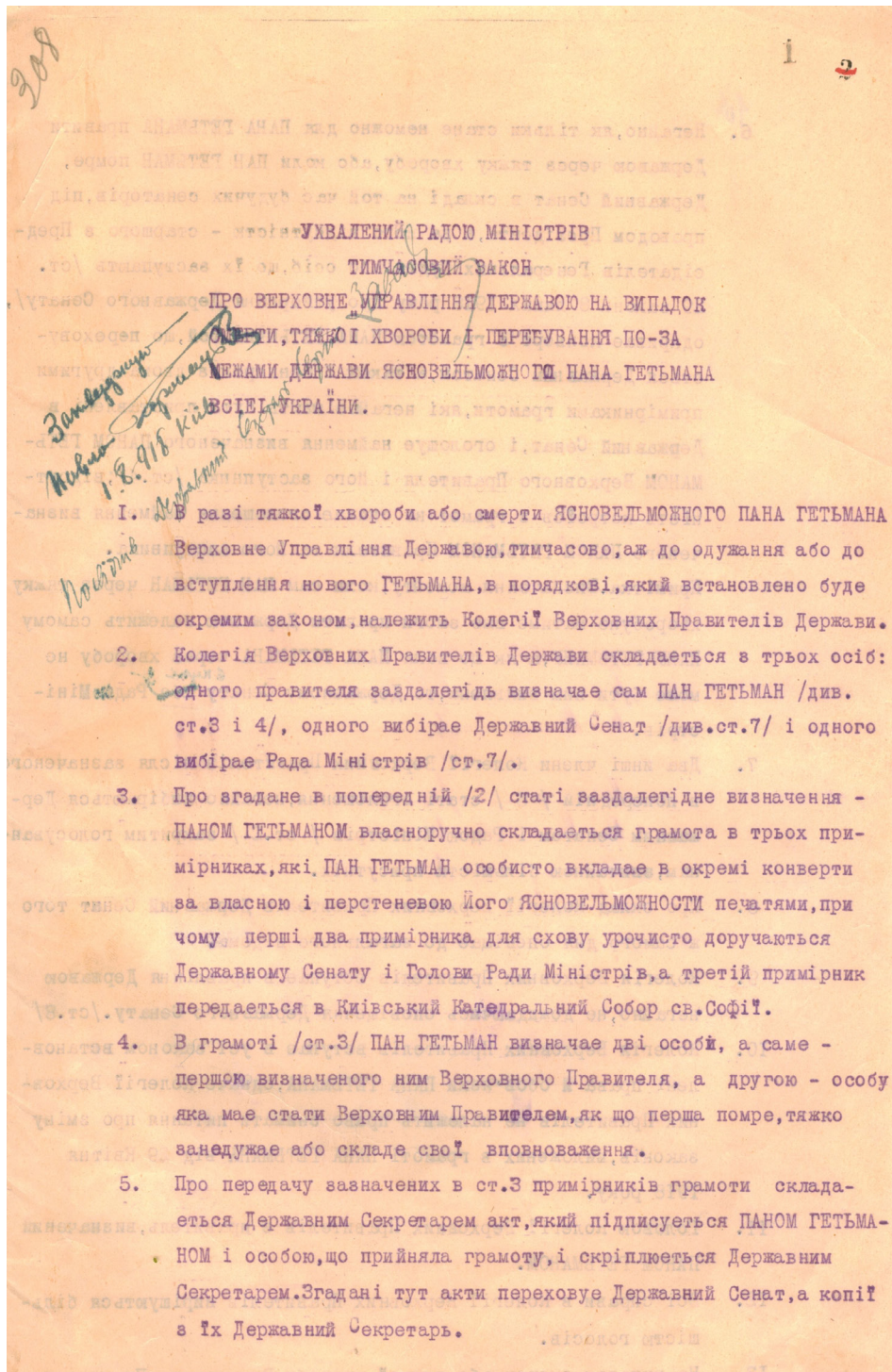

Грамота Гетьмана Всеї України П. Скоропадського від 3 серпня 1918 р.
 ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 3, спр. 10, арк. 3.

відбиток персня Гетьмана⁹. 4 серпня 1918 р. цей конверт із грамотою отримав Президент Державного сенату Микола Василенко¹⁰. Про передавання трьох конвертів був складений акт, засвідчена копія якого також зберігається у ЦДАВО України¹¹. З акта відомо, що у приміщенні Гетьманського палацу П. Скоропадський зібрав сенаторів і міністрів, запросив Митрополита Київського та Галицького Антонія для оголошення Тимчасового закону про Верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби або перебування поза межами держави Ясновельможного Пана Гетьмана та урочистого передавання трьох окремих конвертів із грамотою. Один конверт отримав Президент Державного сенату Микола Василенко, другий – Голова Ради Міністрів Федір Лизогуб, а третій – Настоятель Київського кафедрального собору св. Софії через Владика Антонія¹².

Закон про Верховне управління державою та Грамота Гетьмана Усієї України П. Скоропадського були реалізовані у практиці державного життя лише один раз. Перед офіційним візитом “для побачення з Його Величністю Імператором Германським”¹³ 4–16 вересня 1918 р.¹⁴ глава держави залишив свій Відручний лист до Голови Ради Міністрів про формування на час його візиту до Німеччини Колегії верховних правителів. До її складу Гетьман призначив Федора Лизогуба, Державний сенат – сенатора Дмитра Носенка, Рада Міністрів – військового міністра Олександра Рогозу. Згідно з цим листом від 3 вересня 1918 р. конверти з грамотою-заповітом “зостаються непорушними”¹⁵. У Грамоті П. Скоропадський заповідав на випадок своєї смерті чи важкої хвороби призначити Верховним правителем України Петра Дорошенка – нащадка давнього козацько-гетьманського роду, людину, близьку до родини Скоропадських. Його наступником мав стати державний секретар, відомий правник, сенатор Сергій Завадський, один з авторів згаданого Закону. Очевидно, конверти із заповітом останнього українського Гетьмана так і залишилися непорушними аж до його зречення.

Як свідчать документи справи фонду № 3766, Грамота П. Скоропадського та конверт від неї разом з іншими документами (журнали засідань Ради Міністрів Української Держави, ноти, листування послів тощо) були передані до Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (нині – ЦДАВО України) Інститутом історії партії ЦК КП України 11 грудня 1961 р.¹⁶ Ще раніше, у червні 1946 р., працівниками партархіву Української філії Інституту Маркса – Енгельса – Леніна (ІМЕЛ) при ЦК ВКП(б) із розсипу були сформовані справи у кількості 11 одиниць, яким присвоєно номер фонду (№ 46) та назва – “Українська Держава (гетьманат)”¹⁷. Під час перевіряння наявності та стану документів цього фонду у листопаді 1955 р. було виявлено, що справи підшиті у нестандартні обкладинки, окремі з яких прийшли в непридатність¹⁸. У ЦДАВО України ці справи

Тимчасовий закон про Верховне управління державою на випадок смерті,
тяжкої хвороби і перебування поза межами держави
Ясновельможного пана Гетьмана Всієї України.
ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 284, арк. 1.

- 106
6. Негайно, як тільки стане неможливо для ПАНА ГЕТЬМАНА правити Державою через тяжку хворобу, або коли ПАН ГЕТЬМАН помре, Державний Сенат в складі на той час будучих сенаторів, під проводом Президента, а за його відсутності - старшого з Председателів Генеральних Судів або осіб, що їх заступають /ст. 29 закона 8 липня 1918 року про утворення Державного Сенату/, одкриває конверт з грамотою ПАНА ГЕТЬМАНА той, що переховується Державним Сенатом, а також і конверти з двома другими примірниками грамоти, які негайно мають бути приставлені в Державний Сенат, і оголошує наймення визначеного ПАНОМ ГЕТЬМАНОМ Верховного Правителя і його заступника /ст.4/; відсутність котроїсь з грамот не спинає оголошення наймення визначеного ПАНОМ ГЕТЬМАНОМ Правителя та його заступника.
- Примітка. Визначення моменту, коли сам ПАН ГЕТЬМАН через тяжку хворобу не матиме вже змоги правити Державою, належить самому ПАНУ ГЕТЬМАНУ, а як що воля ПАНА ГЕТЬМАНА через хворобу не може бути ним виявлена, то Державному Сенату ^{в квітні з} Радю Міністрів.
7. Два інші члени Колегії Верховних Правителів після зазначеного в попередній / 6 / статі оголошення, негайно вибираються Державним Сенатом і Радою Міністрів / ст.2 / закритим голосуванням, звичайною більшістю присутніх.
8. Про склад Колегії Верховних Правителів Державний Сенат того ж самого дня оповіщає до загального відома.
9. Колегія Верховних Правителів вступає в правління Державою негайно, не дожидаючись оповіщення Державного Сенату. /ст.8/
10. Колегія Верховних Правителів вступає в усі законом встановлені права й обов'язки ПАНА ГЕТЬМАНА, однак Колегії Верховних Правителів не належить право знімати питання про зміну законів, виложених в грамоті ПАНА ГЕТЬМАНА від 29 Квітня 1918 року.
- II.
11. Головою Колегії Верховних Правителів є правитель, визначений ПАНОМ ГЕТЬМАНОМ.
12. Всі справи в Колегії Верховних Правителів вирішуються більшістю голосів.
13. На випадок смерті, або тяжкої хвороби Верховного Правителя,

Тимчасовий закон про Верховне управління державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами держави Ясновельможного пана Гетьмана Всієї України.
ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, стр. 284, арк. 1 зв.

визначеного ПАНОМ ГЕТЬМАНОМ, або зложення цим Правителем з себе уповноважень, в Колегію вступає його заступник /ст.4 /
На випадок же смерті або тяжкої хвороби прочих Верховних Правителів, або зложення ними своїх уповноважень, заступники їх вибираються в порядкуві, встановленному в ст.7 цього закону.

14. На випадок смерті, або тяжкої хвороби котрого з заступників Верховних Правителів, новий його заступник негайно вибирається в порядкуві ст.7 цього закону, при чому вибори робляться або Державним Сенатом, як що вибув з Колегії обраний ним заступник, або Радою Міністрів в інших випадках.
15. Про вступлення кожного заступника до Колегії Державний Сенат незабаром оповіщає до загального відома, але заступники вступають до Колегії негайно не дожидаячись цього оповіщення.
16. При виїзді по-за межі Держави ПАН ГЕТЬМАН, як-що знайде потрібним, передає на час своєї відсутности, управління Державою Колегії з трьох осіб, з яких одну визначає сам ПАН ГЕТЬМАН, а два інших вибираються в порядкуві, зазначеному в ст.7 цього закону.-

ГОЛОВА РАДИ МІНІСТРІВ

ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАРЬ

*На другій сторінці в семнадцятій строці строки в § 6 ~~там~~
креслено слова „або“ і замінено словом
„в куні“, крім того в тій-же строці слово
„Радою“ замінено словом „Радою“ знову виправлення
вірності. Вірність. Нависо — марочка 33*

Міністр державних справ Сергій Завацький

Тимчасовий закон про Верховне управління державою на випадок смерті,
тяжкої хвороби і перебування поза межами держави
Ясновельможного пана Гетьмана Всієї України.
ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 284, арк. 2.

приєднані до фонду № 3766 “Міністерство закордонних справ Української Держави” за описом № 3.

Відповідно до “Методики віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних”, затвердженої наказом Держкомархіву від 25 листопада 2008 р. № 237, Грамоту Гетьмана Усієї України Павла Скоропадського визначено як унікальний документ¹⁹ одразу за кількома критеріями: походження (як офіційний документ, створений у результаті діяльності Гетьманату) та змісту (фіксує визначний факт у політичному житті України), у сукупності з якими велике значення має власноручний напис всесвітньо відомої особи. Грамоту виконано на великоформатному цупкому папері рукописним способом. Внизу – підпис Гетьмана Усієї України Павла Скоропадського, скріплений його власною печаткою.

На наш погляд, науковий коментар до публікованих Грамоти – заповіту Гетьмана П. Скоропадського від 3 серпня 1918 р. та оригінального Тимчасового закону про Верховне Управління Державою сприятиме більш докладному висвітленню складних державотворчих процесів доби Української революції 1917–1921 рр.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 27а.

² Див.: *Мироненко О.* Закон про верховне управління Україною 1918 р. // Українське державотворення: невитребуваний потенціал : Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка та ін. – К., Либідь, 1997. – С. 203–204; *Пиріг Р.* Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси // НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – С. 110; *Пиріг Р. Я.* Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2016. – С. 477–478 та ін.

³ Див.: *Панакин Г. В.* Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. – К., 2003. – С. 283; Автограф української історії: IX–XXI ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-1.php?37>. – Назва з екрана; Скоропадський П. Грамота (заповіт) Гетьмана усієї України та Війська козацького (на випадок смерті або тяжкої хвороби) (3 серпня 1918 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918%2808%2903.skoropadskyi_zarovit.ph. – Назва з екрана.; “Заповіт” гетьмана всієї України та військ козацьких Павла Скоропадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://askoldova-mohyla.org/uk/item,3356>. – Назва з екрана.

⁴ ЦДАВО України. ф. 1064, оп. 1, спр. 284, арк. 1.

⁵ Державний Вістник. – 1918, 4 серпня. – № 30. – С. 1.

⁶ *Пиріг Р.* Українська гетьманська держава 1918 року... – С. 110.

⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 3, спр. 10, арк. 3.

⁸ Там само, арк. 4.

⁹ Там само, арк. 4зв.

¹⁰ Там само, ф. 1064, оп. 1, спр. 284, арк. 4зв.

¹¹ Там само, арк. 4, 4зв.

¹² Там само.

¹³ Державний Вістник. – 1918, 6 вересня. – № 44. – С. 1.

¹⁴ Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах/ Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – Т. 2. – С. 396.

¹⁵ Державний вістник. – 1918, 6 вересня. – № 44. – С. 1.

¹⁶ ЦДАВО України. Справа фонду № 3766 “Міністерство закордонних справ Української Держави”, арк. 18.

¹⁷ Там само, арк. 19.

¹⁸ Там само, арк. 24.

¹⁹ Там само, арк. 56–57.

There is published the Charter of Hetman of all over Ukraine Pavlo Skoropadsky – so called “Covenant-order” in case of death, serious illness and Head of Hetmanat not presence in the State. A brief description of the events and characteristics of unique historical document are given.

Key words: the Ukrainian State; the Hetman; the Charter; the unique document; the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.